

MOKETUBBE I HJÄSSBERGET. OM NOVELLKONSTEN

Det är inte så enkelt. Folk är som dom är.

Ibland övertydliga på gränsen till karikatyrer. Eller obegripliga som monteringsanvisningarna för en Ikeafåtölj. Överdrivna eller utslätade. Avlägsna eller påflugna. Helt enkelt påfrestande outgrundliga.

Med småbrukarhemmet där uppe i Hjässberget var det ungefär likadant. Både vad man väntat sig och något helt annat. Liksom mina dagars upphov: ur vissa vinklar lättlästa som vägs skyltar, ur andra plötsligt gåtfulla, undflyende, som vatten.

Som livet. Vi vet det mesta om det och inte särskilt mycket.

Det är inte så enkelt.

Ta böckerna därhemma. Enligt normen borde det väl ha handlat om ett litteraturfattigt hushåll. Men böckerna fanns, nästan i övermått. Fast inte heller där var det riktigt vad man kunnat vänta sig. Dikterna av Fröding, Dan Andersson, Kerstin Hed, med flera, det var kanske inga sensationella fynd. Men Ragnar Thoursies debutsamling "*Emaljöga*"? Gunnar Ekelöf? Och prosa av Eva Neander, Lars Göransson, Tage Aurell, Bengt Anderberg, Lars Görling? Förutom ett otal översatta titlar, från Gorkij, Tjechov, Babel, Joseph Conrad till Hemingway, Erskine Caldwell, Linna, Laxness.

Tro nu inte att det enbart handlade om den här typen av högstämmd litteratur (som det går utmärkt att vifta med i en lite pretentiös text som denna). Nej, det mesta fanns. Högt och lågt. Smalt och brett. Magert och fett. En bedövande blandning. Westerns, som Walt Slade-böckerna av Jackson Cole. Jakt- och fiskeskildringar så det gick att hässa med dem. Bäcka-Markus och Janne Vängman. Sigge Stark. Och deckare. Vic Suneson. Maria Lang. Trenter. Plus kioskvarianterna, djärvare, med de läckra zebbarandiga omslagen, där bara åsynen fick hjärtat att ta ett skutt av förväntan. För att inte tala om bunten med Top Hat, sorgfälligt – men naturligtvis förgäves – undanstucken bakom en avskräckande mur av gediget träiga arbetarförfattare.

Ändå är det en volym som i minnet blir den centrala. Den som på något sätt – faktiskt – genom sin bredd kom att sammanfatta den här kakafonin av oregerligt spretande skrivkonst. Bengt Holmqvists urval "Världens bästa noveller", en niohundra sidig genomgång av kortprosans paradnummer ungefär från kilskriften och framåt. Också denna fanns alltså däruppe i Hjässberget och någon gång i tidiga tonåren plöjde jag den.

Och det var nu jag insåg vad en novell kunde vara, så vill jag fortfarande minnas det. En känsla av att jag just här upptäcker hur en novell *kan* skrivas, att jag på något sätt upptäcker novellens väsen, känner dess andning!

Det skedde när jag läste Faulkners novell *Röda löv*.

Novellen utspelar sig i utkanten av hans Yoknapatawpa County, före inbördeskriget, hur långt är inte utsagt. Handlingen är i korthet att en svart slav jagas av sina ägare, chippewaindianer, för att helt enkelt rituellt avlivas. Hövdingen Issetibbeha, vars personlige tjänare han varit, har just dött och enligt traditionen skall hövdingen ha sin häst, sin hund och sin slav med sig i graven. Faulkner låter indianerna och deras svarta slavar vara berättelsens huvudaktörer, inga andra deltar mer än glimtvis i handlingen.

Varför satte den ett sådant avtryck?

Jag läser om den och försöker ringa in orsaken. Det är knappast den något omkastade rasismen, inte heller det ibland smått folkloristiska anslaget i berättelsen. Det är något annat. Kanske har det att göra med Faulkners sätt att gå in i de olika gestalterna, så självklart, nästan lite vårdslöst. Mannen som flyr, mannen som jagar. Mocketubbe, Issetibbehas utvecklingsstörde och oformlige son som formellt måste leda förföljandet och forslas fram i en bärstol under jakten.

Samtidigt som författaren på något sätt står utanför, betraktar förloppet, kliniskt, svalt.

Moketubbe uppe i Hjässberget. Jag kunde se honom framför mig, den oformlige ättlingen som omilt skumpande bars fram i sin bärstol och vars allt överskuggande passion i livet var ett par röda tofflor som den döde fadern, Issetibbeha, av någon anledning fört med sig hem från en utlandsresa och som nu är hans. De är alldeles för små, ändå fortsätter han fruktlöst att försöka pressa ner sina fötter i dem. Också under jakten på den dödsdömde slaven har han dem med sig och det är på dem alla hans känslor är koncentrerad. Det övriga – jakten, dödandet, döden, världen runt om – har ingen plats i hans universum...

Vad jag kände, tror jag, var berättelsens *frihet*. Trots att det ganska tidigt står klart vart den är på väg, att det inte finns utrymme för särskilt många val. Allt är på något sätt *obönhörligt*. Ändå finns det en sådan rymd i berättelsen, den finns och lever. Berättelsens ramar – i tid och rum – försvinner, eller blir i vart fall rätt oviktiga. De inte överdrivet sympatiska dragen hos berättelsens gestalter blir också de oviktiga, bleknar. Det är som om något annat blir viktigare, vi kommer djupare än till bara ytan, utan att det riktigt går att säga hur. Det är svårt att påstå att vi lär känna gestalterna, det är något annat. Kanske att vi på något sätt ändå plötsligt *ser* dem?

Och författaren verkar vara så totalt ointresserad av vad man förväntar sig av berättelsen, av vad man kan komma att tycka om den, säga om den. Ingen korrekthet åt vare sig det ena eller andra hållet. Han bara låter den utvecklas. Och en väldig frihet inträder.

Det handlar om novellen, novellkonsten.

Jag har en känsla av att det här i Sverige händer något från sent sjuttioal och framåt, när det gäller synen på noveller

Ett exempel. Thorsten Jonsson, en portalfigur inom svensk novellistik, kanske den viktigaste förnyaren av genren. Med Jonssons två novellsamlingar – *Som det brukar vara* och *Fly till vatten och morgon* – från skiftet mellan 30- och 40-tal kommer den svenska novellen att radikalt förändras, här finns plötsligt ett slags direkthet, en närvaro i texten som gör den levande, drabbande. Och Thorsten Jonsson kommer att på olika sätt ha ett långtgående, ibland avgörande inflytande på generationer av svenska prosaister.

I Gunnar Brandells *Svensk Litteratur från mitten av 70-talet* får han ungefär en sida. Ett tiotal år tidigare hade Erik Hjalmar Linder (Fem decennier av nittonhundratalet) ansett honom värd det dubbla. I Lönnroth-Delblancs *Den svenska litteraturen*, från 1989, har hans betydelse krympt till några rader.

Nämner man honom idag får man oftast en lätt konfunderad (och ibland medlidsam) blick till svar, med undermeningen att man väl ändå menar *Eyvind?*

Visst, också betydande författarskap kan försvinna ur sikte. Ibland för kortare perioder, ibland för längre. Och ibland för gott. Det hör liksom till spelets regler.

Men det jag känner är att kritiken efterhand slutat att betrakta novellen, kortprosan som egentligen *väggande* litteratur, i vart fall den inhemska.

Ja, det är svårt med novellen. Svårt att riktigt definiera den: hur lång, hur kort, *hurdan* den egentligen får vara. Inte alltid lätt att läsa den. Novellen ställer krav på läsaren. Kräver koncentration, det går inte att kura ihop sig i den och dåsa lite, som i en ständigt pågående romansvit. Du får vara beredd på det mesta: en bra novell kan föra dig dit du aldrig haft för avsikt att gå, innan du hinner blinka, innan du hinner fatta vad som hänt.

Och inte så lätt att skriva om den heller. Hur ofta ser man en mer ambitiös genomlysning av ett författarskap utifrån kortprosa, utifrån novellen? Det är som om man alltid går och väntar

på *romanen* – stor eller liten – som borde komma. Som om novellerna erbjuder alltför magra köttben för den soppa man vill koka.

Den bokmässan eller bokfestival som placerar novellen i centrum väntar vi fortfarande på.

Och att man på förlagen inte direkt hjular av förtjusning över att få ge ut en ny novellsamling är ingen större hemlighet.

Fast – handen på hjärtat – varför skall vi då bry oss om en obskyr litteraturform som knappt någon läser, som varken förläggare, kritiker eller litteraturvetare är särskilt intresserade av? Som de flesta tycks se som något skapat i brist på litterära visioner, eller kanske i brist på uthållighet

Men det kan hända att vi inte behöver bekymra oss, inte ens behöver ställa oss frågan. Novellkonsten tycks klara av att överleva, utan större hänsyn till rådande litterära belöningssystem. Kliver – som en senig och fåordig Bruce Lee – så småningom över den ena fallna storheten efter den andra.

Av många stora författarskap tycks det slutligen inte återstå mer än ett par noveller, när tiden väl gjort sitt. Själva genrens krav på koncentration, närvaro gör en bra novell till ovanligt seglivad litteratur.

Jag kan få för mig vi här på något sätt befinner oss i närheten av litteraturens kärna. Att novellen rör sig i litteraturens hjärttrakter.

Novellen fokuserar på ögonblicket. Kanske är det just det som kan göra den så drabbande. Du får livet i knät, kondenserat. I all dess trivialitet, i all dess vanlighet. Och i all dess oförutsägbarhet, oförliknelighet.

Man kommer att tänka på Elmore Leonards konstaterande om felet med de flesta romaner (ja, prosaverk över huvud): ”Too many words.”

Det är inte så enkelt. Det här enkla.